

Dominik ORŁOWSKI

Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie

Magdalena WOŹNICZKO

Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie

LUĐOWE WYDARZENIA RELIGIJNE W WIEJSKIEJ TURYSTYCE KULTUROWEJ

Wprowadzenie

W Polsce obszary wiejskie stanowią podstawowy element kultury ogólnonarodowej, który jest bardzo często wyróżniany przez etnografów i socjologów. Istniejący dorobek dziedzictwa kulturowego wsi wyraża się nie tylko w materialnych dokonaniach, stanowiących efekt codziennej pracy czy wysiłku artystycznego twórców ludowych, ale także w niematerialnych wartościach występujących w danej społeczności, które utrwalają tożsamość polskiego społeczeństwa (POCZTA 2008, s. 218). Na bazie zasobów kultury ludowej coraz prężniej rozwija się wiejska turystyka kulturowa, wspólcześnie podtrzymująca dziedzictwo przeszłości, pielęgnująca folklor i tradycje regionalne, które obejmują również sferę życia duchowego w zakresie *sacrum* i *profanum*.

Religia towarzyszy na co dzień i od święta ludzkiemu życiu – przede wszystkim osobistemu, ale również społecznemu, stając się tym samym ważnym składnikiem kultury narodowej, regionalnej oraz lokalnej (MYGA-PIĄTEK 2012, s. 14). Wyjazdy tematyczne do miejsc związanych z kultem świętych i bezpośrednie uczestnictwo w obrzędach religijnych, jak i poznanie materialnego dziedzictwa kulturowego, które wpływa dodatkowo

na potęgowanie wrażeń poprzez podziwianie np. wiejskich kapliczek lub drewnianych świątyń, jest obecnie uznawane za komponenty wiejskiej turystyki kulturowej (NIEMCZYK 2011, s. 37–38).

Przejawy religijnej kultury ludowej w Polsce, które decydują o zainteresowaniu przez potencjalnych turystów kulturowych o przyjeździe do miejsc lub regionów charakteryzujących się występowaniem w nich konkretnych grup etnograficznych, stają się obecnie poszukiwaną atrakcją turystyczną nie tylko przez podróżników wierzących. Równie chętnie są zaintrygowane tego rodzaju tematyką także osoby niewierzące, które chcą biernie uczestniczyć w tradycyjnych obrzędach i zwyczajach religijnych, aby móc doświadczać autentyczności czy nawet wyjątkowości rytuału lub samego miejsca, gdzie one się odbywają. Ważny jest dla nich aspekt kulturowy, który umożliwia im zobaczenie czegoś oryginalnego i powszechnie niewystępującego, na przykład: barwna procesja w strojach ludowych z palmami wielkanocnymi w Niedzielę Męki Pańskiej czy *infiorata*, jako zwyczaj układania kunsztownych kompozycji z kwiatów i ziół na trasie procesji podczas uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa.

Ważne jest to, że dla lokalnych społeczności są to przejawy kultury ludowej odnoszące się do wyznawanej przez nich religii na co dzień i od święta, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie oraz wpływają na ich życie. Religijność mieszkańców danej grupy etnicznej, tylko przy okazji stanowi atrakcję turystyczną dla osób, które na ogół pochodzą z dużych aglomeracji miejskich lub innych obszarów wiejskich, gdzie wiele przejawów dziedzictwa materialnego lub niematerialnego już nie istnieje, albo jest w stanie zaniku. Mieszkańcy danego regionu lub miejscowości, w którym żyją, mają świadomość swojej wyjątkowości, a wręcz nawet odrębności kulturowej i na ogół chętnie wykorzystują bogactwo własnej kultury ludowej również w jej aspekcie religijnym. Skutkuje to przyciągnięciem wielu turystów kulturowych zainteresowanych doświadczeniem tego, co jest dla nich interesujące z ich punktu widzenia w zakresie „religijnej etniczności”.

Celem pracy jest ukazanie na wybranych przykładach ludowych wydarzeń religijnych, które występują w ramach wiejskiej turystyki kulturowej w Polsce. W celu przygotowania opracowania zastosowano badania niereaktywne (ang. *no-reactiveresearch*) – metodę analizy treści (ang. *content-analysis*) – wykorzystując dane wtórne pochodzące z literatury przedmiotu i technikę obserwacji uczestniczącej zarówno podczas wizyt studyjnych w prezentowanych muzeach skansenowskich, gdzie odbywały się wydarzenia folklorystyczne o tematyce religijnej, jak i w trakcie ludowych uroczystości sakralnych w różnych częściach Polski w latach 2015–2016.

Wiejska turystyka kulturowa a religijność ludowa

Podstawowym warunkiem zachowania własnej kultury i jej przetrwania w społeczeństwie jest dalszy przekaz dziedzictwa kulturowego rozumianego w kategoriach historii, żywej tradycji, języka i folkloru. Dziedzictwo kulturowe to spuścizna zawierająca dobra kultury, które zostały stworzone w przeszłości, ocalone i przejęte przez nowe pokolenia (KASPRZYK 2007, s. 201). Dobra kultury są elementami krajobrazu kulturowego związanego z życiem ludu, a tradycyjna kultura ludowa, określana jest w wiejskiej turystyce kulturowej mianem walorów tradycyjnej kultury ludowej. Jest to całość kształt dziedzictwa kulturowego, które przekazywane jest przez pokolenie ustępujące nowym generacjom wstępującym w życie, czyli z pokolenia na pokolenie (BIENČZYK 2003, s. 186).

Od wielu lat wzrasta zainteresowanie na świecie i w Polsce turystyką, która jest oparta na dziedzictwie kulturowym obszarów wiejskich. Odnosi się ona do poznania dawnej i współczesnej kultury wybranego regionu, małego miasteczka lub wsi, a także określonej grupy etnograficznej bądź etnicznej, a czasami kilku grup wspólnie (SAMMEL 2010, s. 216). W literaturze przedmiotu wiejska turystyka kulturowa często określana jest także mianem „turystyka etnograficzna” bądź „turystyka folklorystyczna” (MOKRAS-GRABOWSKA 2009a, s. 14), ale także „turystyka kultury ludowej” lub „nowa turystyka wiejska” (NOWICKA 2016, s. 29).

W swoich rozważaniach naukowych J. MOKRAS-GRABOWSKA (2009a, s. 14) twierdzi, że „bardzo wyrazistym i przejrzystym określeniem jest w tym przypadku turystyka folklorystyczna, ściśle odnosząca się do kultury mieszkańców wsi i oznaczająca jej poznawanie”. Turystyka folklorystyczna wykorzystuje przede wszystkim muzea skansenowskie, regionalne muzea z wystawami etnograficznymi, imprezy folklorystyczne, sanktuaria zlokalizowane na obszarach wiejskich, gwarę grup etnograficznych i pożywienie ludowe (MOKRAS-GRABOWSKA 2013, s. 48).

Natomiast turystyka etnograficzna koncentruje się na poznawaniu i eksplorowaniu miejsc zamieszkiwanych przez różne grupy etnograficzne lub etniczne i zaznajamianiu się z ich żywą kulturą ludową – zwyczajami, obrzędami, rzemiosłem itp. Turystyka etnograficzna daje różne możliwości poznania i przeżywania kultury wsi. Do zasadniczych form turystyki etnograficznej należy zaliczyć między innymi: wyjazdy do wiosek etnograficznych, muzeów skansenowskich, poznawanie zwyczajów i obrzędów czy aktywne uczestnictwo w formach życia społeczności wiejskiej (WOŹNICZKO, JĘDRYSIAK 2012, s. 141).

Według K. BUCZKOWSKIEJ (2008, s. 45) turystyka etnograficzna jest formą turystyki kulturowej, a w szczególności turystyki dziedzictwa kulturowego (*heritage tourism*), która odnosi się do historii i wytworów kultury z przeszłości. W rozwoju turystyki kulturowej stanowi ona pierwszorzędny element związany z różnymi aspektami kultury. Styl życia – tradycje, wierzenia, folklor, kuchnię itp. – zalicza się do elementów drugorzędnych, tworzących turystykę kulturową i będących częścią składową turystyki związanej z dziedzictwem kulturowym i kulturą współczesną¹. Ta sama autorka zauważa, że jeżeli towarzyszy temu proces badawczy i naukowe opisywanie zastanego wiejskiego dziedzictwa kulturowego, to wówczas określamy ją jako turystykę etnograficzną, którą należy uznać za wysoce wyspecjalizowaną formę turystyki kulturowej (WOŹNICZKO, ORŁOWSKI 2014, s. 184).

W regionach świata, gdzie nadal jest obecna kultura plemienna, taką formę turystyki określa się mianem turystyki plemiennej bądź tubylczej (*tribaltourism*, *ethnotourism*). Istota takiej turystyki opiera się na zasadzie „4H”: *habitat* (środowisko zamieszkania), *heritage* (dziedzictwo), *history* (historia) oraz *handicrafts* (rękodzieło) (KOWALCZYK 2008, s. 48, MOKRAS-GRABOWSKA 2009a, s. 14, 2009b, s. 144). Innego jeszcze określenia używa B. LI-SOCKA-JAEGERMANN (2003, s. 49), która w swojej pracy używa pojęcia „turystyka etniczna” (*ethnictourism* lub *ethno-tourism*), w odniesieniu do wyjazdów motywowanych zainteresowaniem walorami kulturowymi obszarów i społeczności etnicznych. Podobnie określają ją autorzy opracowania *Encyclopedia of tourism* (JAFARI 2000, s. 204), w której turystyka etniczna postrzegana jest jako ta forma turystyki, w której najważniejszą motywacją turysty jest pragnienie doświadczania inności i kontaktowania się z egzotycznymi społecznościami etnicznymi.

Wiejska turystyka kulturowa jest ukierunkowana na cele poznawcze, gdzie obiektami jej zainteresowania są ślady kultury życia codziennego obszarów wiejskich, a także istniejąca kultura wspólnoty wiejskiej lub żywa tradycyjna obyczajowość tych obszarów (ZIÓŁKOWSKA-WEISS 2013, s. 393). A. MIKOS VON ROHRSCHEIDT (2008, s. 103) jako turystykę kulturową terenów wiejskich określa „wszystkie przedsięwzięcia o charakterze turystycznym, dla których głównym celem jest miejsce lub obszar mało zurbanizowany, a pierwszorzędnym motywem jej podjęcia jest chęć zapoznania się z żywą kulturą lub relikami dawnej kultury tego miejsca lub obszaru”.

¹ Turystyka kultury współczesnej (*art tourism*) odnosi się do teraźniejszych wytworów kultury oraz życia ludzi. Stanowi pierwszorzędny element (razem z turystyką dziedzictwa kulturowego) tworzący turystykę kulturową.

Autor ten kwalifikuje tę formę turystyki kulturowej do powszechnej (WOŹNICZKO, ORŁOWSKI 2014, s. 184).

Próbując określić, kto uczestniczy w wiejskiej turystyce kulturowej można stwierdzić, że są to przede wszystkim turyści indywidualni z wyższym wykształceniem oraz rodziny z dziećmi. W wyjazdach zorganizowanych biorą udział osoby w średnim wieku i starsze, które zamieszkują duże aglomeracje miejskie. Do grup zorganizowanych należy zaliczyć również dzieci ze szkół podstawowych i gimnazjalnych oraz młodzież ze szkół średnich, uczestniczącą w wycieczkach szkolnych w zakresie edukacji regionalnej. Turyści zainteresowani poznawaniem wszelkich przejawów kultury ludowej poszukują autentyczności, spokoju i pragną oderwać się od codzienności. Dlatego też program takiego wyjazdu tematycznego nie musi być napięty, a wręcz przeciwnie, powinien zapewnić turyście jak najlepsze poznanie lokalnego lub regionalnego dziedzictwa kulturowego w odwiedzanym przez niego miejscu. Ważne jest także, aby w czasie pobytu zapewnić mu dużą ilość wrażeń i przeżyć poprzez możliwość osobistych spotkań z artystami ludowymi, rzemieślnikami, rękodzielnikami czy wiejskimi gospodyniami lub gospodarzami pracującymi na roli (ZAKRZEWSKA 2011, s. 5).

Elementami wiejskiego dziedzictwa kulturowego, które decydują o atrakcyjności turystycznej danego regionu lub subregionu etnograficznego, na które należy warto zwracać szczególną uwagę, gdy uprawia się indywidualnie lub grupowo wiejską turystykę kulturową, są (ORŁOWSKI, ŻELAZNA 2008, s. 70–71):

- **urbanistyka i architektura** (układ pól, układ przestrzenny wsi, typy zagród, budynki mieszkalne, gospodarcze, elementy małej architektury, dwory, kościoły, cmentarze, krzyże i kapliczki przydrożne, budynki przemysłowe – młyny wodne, wiatraki, olejarnie, gorzelnie, kuźnie, folusze, tartaki oraz budownictwo użyteczności publicznej – karczmy, szkoły i remizy strażackie);
- **typy gospodarki**, czyli rolnictwo, hodowla zwierząt i rybołówstwo (gatunki i rodzaje roślin, rodzaje i gatunki zwierząt hodowlanych, tradycyjne narzędzia i urządzenia oraz zwyczaje związane z pracą i formą jej organizacji);
- **ginące zawody** związane z domostwem (ciesielstwo, dekarstwo, stolarstwo), gospodarstwem (obróbka drewna – darcie, dłubanie, toczenie, bednarstwo, kołodziejstwo, plecionkarstwo, sitarstwo, garncarstwo, kowalstwo, torfiarstwo, rymarstwo), odzieniem (tkactwo, krawiectwo, szewstwo), posiłkiem (młynarstwo, piekarnictwo, bart-

- nictwo, pszczelarstwo) i z dostatkiem (bursztyniarstwo, hafciarstwo, koronkarstwo, fajkarstwo, grzebieniarstwo, zabawkarstwo);
- **rzemiosło i wytwórczość ludowa** (rodzaje wyrobów, wykorzystywanie materiałów z których powstają, techniki i narzędzia do ich wykonywania);
 - **sztuka ludowa** (rzeźba, malarstwo, grafika, wycinanka, tkanina, zdobnictwo w ceramice, zdobnictwo w drewnie, zdobnictwo w żelazie, zdobnictwo wnętrz – kwiaty z bibuły, pająki, ozdoby rysowane piaskiem i malatury na ścianach);
 - **stroje ludowe i biżuteria ludowa** (uzależnione od regionu i przynależności społecznej);
 - **instrumenty ludowe** (w licznych rodzajach i odmianach uzależnionych od regionu występowania – idiofony, membranofony, chordofony, aerofony);
 - **muzyka i tańce ludowe** (uzależnione od regionu oraz występujących w nim kapel i zespołów ludowych);
 - **tradycje kulinarne** (surowce i produkty żywnościowe, przetwórstwo spożywcze, sprzęty i urządzenia kuchenne, techniki wytwarzania pożywienia, posiłki codzienne i świąteczne);
 - **obrzędy i zwyczaje ludowe** (związane ze świętami obchodzonymi w cyklu rocznym, w stałych, powtarzających się terminach, utrwalonych nie tylko na kartach kalendarzy, ale także w świadomości społecznej i kulturze polskiej);
 - **tradycje i obyczaje ludowe** (związane z cyklem życia i odmierzające jego rytm od poczęcia aż do śmierci – nazywane rodzinnymi oraz konwenans wiejski i formy pomocy wzajemnej);
 - **obraz świata i system wartości specyficzny dla społeczności wiejskiej** (religijność, wierzenia, kategorie kulturowe i etyczne).

W wiejskiej turystyce kulturowej na szczególną uwagę pośród jej motywów uprawiania zasługuje tematyka ludowej religijności. Często skłania ona do refleksji nad istniejącym światem i powoduje, że turysta ją uprawiający na chwilę zatrzymuje się w coraz bardziej zglobalizowanym świecie. Dawna kultura ludowa była przesiąknięta religijną wrażliwością, a pozcucie *sacrum* obejmowało całe życie. Czynności, normy, zachowania były podporządkowane światopoglądowi, w którym dominowały wartości religijne. Jednak oprócz chrześcijańskiej religijności występowały w nich także silne przekonania magiczne wywodzące się z czasów przedchrześcijańskich. Stąd złączenie tych elementów w jeden wzór kulturowy, realizowany

zarówno w świątyni, jak i w domu, a także podczas oficjalnych nabożeństw i ludowych zwyczajów w rytmie życia kościelnego oraz pór roku.

Ogromny wpływ na życie ludzi wywierał Kościół katolicki, gdyż z jednej strony cieszył się on ogromnym autorytetem, a z drugiej – nie wszystkie jego wskazania były właściwie odczytywane. Głębokie poczucie religijności nakładało się na małą wiedzę o prawdach wiary i kościelnych dogmatach. Nauki Kościoła dotyczące wyobrażeń religijnych odbierano w sposób realistyczny. Były one wzmacniane rozpowszechnianą przez Kościół ikonografią, widoczną zarówno w budowlach sakralnych, jak i w domach. Popularne w kulturze ludowej były postacie Jezusa, Matki Boskiej i świętych, wykonywane w drewnie przez uzdolnionych lokalnych rzeźbiarzy. W domach i na przydrożnych krzyżach umieszczano postać Chrystusa Ukrzyżowanego (CZACHOWSKI 2010, s. 139).

Bardzo ważne dla życia religijnego były miejsca kultu, zwłaszcza sanktuaria maryjne oraz kalwarie. Matkę Boską postrzegano jako główną opiekunkę i orędowniczkę ludu, a kalwarie przybliżały Mękę Chrystusa. Pielgrzymki stanowiły rodzaj religijnej kulminacji, czyli odzyskania wiary, wyrażenia prośb, odczucia łaski i podziękowania za nią. Odgrywały one także bardzo ważne role społeczne, gdyż budowały tożsamość grupową, w tym narodową, zwłaszcza podczas zaborów i wojen (CZACHOWSKI 2010, s. 142).

Kapliczki, krzyże i figury przydrożne stanowiły i stanowią do tej pory jeden z najbardziej charakterystycznych elementów pejzażu wsi polskiej. Wzbogacają go niezwykłą urodą form, wyodrębniają w nim miejsca szczególne – miejsca spotkania człowieka z Bogiem. Sakralizują przestrzeń wyznaczając jednocześnie granice bezpiecznego świata. Stawiane w wyróżniających się w krajobrazie miejscach: wzdłuż dróg i na rozdrożach, na pagórkach, pod rozłożystymi drzewami i samotnie wśród pól – tworzą piękne, harmonijne połączenie sztuki z naturą. Podziwiając ich piękno nie można zapominać, że wzniesione zostały przede wszystkim by pełnić funkcje kultowe i są znakami wiary, ale również pamięci o ludziach, wydarzeniach, minionych czasach, a także częścią naszej historii i tradycji ludowej (MIGDAŁ 2008, s. 5).

Kult świętych patronów był jednym z najważniejszych, obok kultu maryjnego, elementów tradycyjnej religijności ludowej. Wywarł on ogromny wpływ na życie ludu, odciskając swoje piętno na sztuce ludowej, upodobaniach estetycznych, wystroju wnętrz, folklorze słownym, moralności i zwyczajach mieszkańców wsi. Był też wyrazem specyficznej – ludowej religijności, charakteryzującej się małą znajomością prawd wiary, zrytualizowaniem praktyk, sensualizmem i udziałem w życiu religijnym tylko najbli-

źszej, lokalnej społeczności wiejskiej lub parafialnej. Kult patronów ogniskował się wokół miejsc odpustowych i kościołów, do których w czasie świąt patronalnych zdążały rzesze pielgrzymów z okolicznych wsi. Wizerunki świętych, czczone w parafialnych świątyniach i kaplicach, uważano za najskuteczniejszych orędowników człowieka w walce z żywiołami, chorobami i śmiercią. Ich niezwykła, dana od Boga „cudowna moc” udzielała się także – jak wierzono – nabywanym na własny użytek, odpustowym obrazkom i drukom w postaci świętych (SZOT-RADZISZEWSKA, GAWLIK 1998, s. 8–9).

Charakterystycznym elementem krajobrazu wiejskiego w Polsce są świątynie oraz inne obiekty architektoniczne związane z kultem religijnym. Kościoły sytuowano w centralnym miejscu „osiedla” lub na wzniesieniu, tak aby mogły górować nad zabudową wiejską. Ogrodzony plac, na którym stała świątynia pełnił w przeszłości funkcję cmentarza grzebalnego, na którym stała także dzwonnica, kościelnica, czasami kapliczki i krzyże wotywnie. Cały zespół sakralny otaczał wieniec drzew, które stanowiły zabezpieczenie świątyni przed podmuchami wiatru (CZERWIŃSKI 2006, s. 122). Budynki kościołów to kwintesencja sakralnej przestrzeni, otoczonej aurą tajemniczości i wielkim szacunkiem. Kościoły pełne były prawdziwych dzieł sztuki, również tych o ludowej proveniencji. Także kościelna muzyka, grana na organach lub „fisharmoniach” oddziaływała na ludzi i tworzyła podniosłą atmosferę w czasie nabożeństw. Zarówno ksiądz, jak i organista cieszyli się ogromnym autorytetem lokalnych społeczności (CZACHOWSKI 2010, s. 150).

Religijne wydarzenia folklorystyczne w wiejskiej turystyce kulturowej – wybrane przykłady z Polski

Wydarzenia gromadzące dużą liczbę osób w jednym miejscu są nieodłącznym elementem współczesnego życia społecznego i mogą być organizowane z rozmaitych powodów, ale najczęściej są łączone z szeroko rozumianą kulturą – muzyką, teatrem, sztuką, żywą historią, tradycjami i obyczajami, folklorem, religią (BUCZKOWSKA 2009, s. 94, SOŁJAN, BILSKA-WODECKA 2014, s. 75). Ruch turystyczny związany z udziałem w różnego rodzaju tematycznych wydarzeniach stanowi często jeden z ważniejszych elementów popytu turystycznego. Rosnąca rola wydarzeń kulturalnych w ofertach turystycznych wielu destynacji wynika z coraz większego zainteresowania podróżami tematycznymi związanymi z uczestnictwem w konkretnych wydarze-

niach organizowanych w danym mieście lub miejscowości (*Imprezy...* 2014, s. 34).

Zarządzający w poszczególnych destynacjach (państwach, regionach, miastach, miejscowościach) wykorzystują konkretne wydarzenie w wypromowaniu swojej oferty turystycznej. Tym samym tematyczne wydarzenia stają się czynnikiem przyciągającym turystów kulturowych do konkretnego miejsca. Jednocześnie siła oddziaływania takiego wydarzenia zależy od jego skali oraz atrakcyjności dla osób w nich uczestniczących, z konkretnych motywów nawiązujących do różnych form turystyki kulturowej (*Imprezy...* 2014, s. 34).

W założeniach wiejskiej turystyki kulturowej – w tym folklorystycznej, etnograficznej, kultury ludowej oraz etnicznej i tubylczej – kluczowe są praktyki poznawcze zorientowane na kontakt z mieszkańcami odwiedzanego regionu oraz z ich kulturą. Mają to być działania aktywne, świadome, etyczne, odpowiedzialne oraz wpisujące się w koncepcję różnorodności form wyrazu kulturowego, a także zasad zrównoważonego rozwoju (DZIAŁOWIEC 2016, s. 91). Przestrzeń tego rodzaju turystyki jest według J. DZIAŁOWIEC (2016, s. 92) pierwotna lub przekształcona, co w konsekwencji skutkuje tym, że jest podzielona na wspomniane dwa rodzaje:

- **przestrzeń pierwotną** – źródłową, naturalną, starą, opierającą się czasowi, immanentną, tradycyjną, pozbawioną elementu innowacyjności i zewnętrznych wpływów kulturowych, zazwyczaj zamkniętą dla mas, która utożsamiana jest z autentycznością, prawdą oraz jest wyraźnie faworyzowana i waloryzowana pozytywnie;
- **przestrzeń przekształconą** – w której dokonują się zmiany, przestrzeń zaaranżowaną, odgórnie sterowaną, ubarwianą, skomercjalizowaną, widowiskową, przez co bezdyskusyjnie nienaturalną, nieautentyczną, uważaną za stylizowaną – udawaną, wręcz symulakryczną, czyli deprecjonowaną.

J. MOKRAS-GRABOWSKA (2014, s. 221) na podstawie własnych badań stwierdza, że: „obserwowany w ostatnich latach dynamiczny rozwój turystyki w Polsce przyczynia się do coraz większego wykorzystania oraz uproduktowania zasobów kultury ludowej. Dziedzictwo kulturowe regionów jest bowiem coraz bardziej dostrzeganym elementem wizerunku regionów. Turystyka jest czynnikiem, który wpływa na komercjalizację kultury ludowej przyczyniając się do jej uproduktowania, będąc tym samym jednym z największych zagrożeń autentyczności miejsca. Ma jednak także znaczenie w zachowaniu zasobów kultury ludowej, przyczyniając się do ich przetrwania w znacznie większym stopniu”.

W Kościele rzymskokatolickim, jak podają I. SOŁJAN oraz E. BILSKA-WODECKA (2014, s. 77), można wyróżnić dwa rodzaje masowych uroczystości, a mianowicie zgromadzenia o charakterze liturgicznym oraz łączące elementy liturgiczne z kulturowymi, tak zwane paraliturgiczne. Katolickie wydarzenia masowe są obecne w przestrzeni publicznej od średniowiecza, choćby w postaci różnych wydarzeń teatralnych o tematyce religijnej, na przykład średniowieczny teatr religijny czy uroczystości liturgicznych, takich jak procesje w dniu Bożego Ciała.

K. WIDAWSKI (2014, s. 58–59) słusznie zauważa, że „wiele imprez folklorystycznych, które funkcjonują w kalendarium wydarzeń turystycznych, wpisuje się w kalendarz i rytm obrzędowości chrześcijańskiej. Ma to swoje uzasadnienie w wielowiekowej tradycji, która w Europie zakorzeniona jest właśnie w tej religii i to ona nadaje rytm roczny życiu w tradycyjnym środowisku wiejskim. Głównymi momentami diakrytycznymi w roku obrzędowym są Boże Narodzenie i Wielkanoc – dwa najistotniejsze z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej momenty roku obrosły tradycją i obrzędami, rozmaicie, ale zawsze uroczyście, wyrażanymi w wielu miejscach Europy, w tym i Polski. Obok tego istotną rolę w lokalnej tradycji odgrywają obchody świąt poświęcone Maryi – Bożej Rodzicielce czy też święta patronalne, które wraz ze stałymi punktami, takimi jak msza święta, misteria lub procesja, stanowią doskonały pretekst do łączenia *sacrum* z *profanum*, co daje unikatową wartość, jakim jest niepowtarzalne w innym regionie wydarzenie”. Uroczyste oraz barwne msze, procesje i misteria – ze względu na noszenie przez mieszkańców danego regionu etnograficznego w ich trakcie odświętnych strojów regionalnych – stanowią bardzo często widowiskowy element krajobrazu kulturowego, który wpływa na wzrost ruchu turystycznego do danej miejscowości (WIDAWSKI 2011, s. 185). Poniżej przytoczono przykładowe wydarzenia folklorystyczne o tematyce religijnej, które ukazują bogatą obrzędowość związaną z tradycją religijną powstałą na gruncie Kościoła rzymskokatolickiego w wybranych regionach etnograficznych na obszarze Polski.

1. Niedziela Palmowa na Kurpiach (Łyse, woj. mazowieckie) – tradycja wicia palm wielkanocnych przez Kurpiów, pielęgnowana od kilku wieków, trwale wpisała się do obrzędów religijnych. Na terenie Puszczy Zielonej palma wielkanocna posiada swój charakterystyczny i niepowtarzalny wyraz. Cechują ją zarówno rozmiary – od 1 do 10 m wysokości, sposób wykonania, czyli oplatanie roślinnością leśnego kija, jak też bogata dekoracja bibułkowymi kwiatami i wstążkami. Od kilkunastu lat wiele Kurpianek

wije palmy wyłącznie z kwiatów wykonanych z bibuły, aby w ten sposób chronić roślinność leśną. Kwiaty do palmy gospodynie zaczynają robić już od początku wielkiego postu, gdzie składają je do koszy, aby tydzień przed Niedzielą Palmową „uwić” lub „ukręcić” z nich palmę. Tradycyjne sposoby zdobienia palm, wyszukane rodzaje kwiatów z bibuły przekazywane są w wielu rodzinach z pokolenia na pokolenie². W miejscowej tradycji wysokie palmy mają zapewnić ich wykonawcom długie życie, a dzieciom wysoki wzrost i urodę. Palma według wierzeń Kurpiów ma magiczną moc i życiodajną siłę, przynosi urodzaj w polu oraz zapewnia zdrowie domownikom i zwierzętom (MADEJ 2005, s. 266, 2006, s. 246, CHOJNACKA-OŻGA, OŻGA, JASTRZĘBSKA 2014, s. 68).

Fot. 1. Uroczysta procesja z palmami kurpiowskimi w Łysych

Źródło: fot. 1-8 – zbiory własne

Fot. 2. Wystawa palm kurpiowskich w zabytkowym kościele pw. Świętej Anny w Łysych

Fot. 3. Kurpianki sprzedające palemki jako pamiątkę turystyczną przed uroczystą procesją w Łysych

Podczas Niedzieli Palmowej Łyse stają się jedną z najbarwniejszych miejscowości w Polsce. Odrodzenie się zwyczaju wykonywania palm kurpiowskich sprawiło, że z roku na rok do tej miejscowości przyjeżdżają

² Dowodem na to są m.in. protokoły konkursu odbywającego się corocznie w Łysych, gdzie powtarzają się te same nazwiska. Regularnie pojawiają się coraz młodszy uczestnicy przejmujący tradycje rodzinne. Po II wojnie światowej, w obliczu nowej sytuacji kraju, zwyczaj strojenia palm na Kurpiowszczyźnie stopniowo zanikał. Z tego względu w końcu lat 60. minionego stulecia podjęto w Łysych inicjatywę organizowania konkursów na najładniejszą palmę. Konkurs z biegiem lat rozwijał się obejmując cały region Puszczy Zielonej, a sam przegląd przerodził się w dużą imprezę folklorystyczną.

liczne rzesze turystów z kraju i zagranicy. Wychodząc naprzeciw temu zainteresowaniu, organizatorzy poszerzają ofertę kulturową, uzupełniając uroczystości kościelne o przeglądy konkursowe, występy zespołów folklorystycznych oraz prezentacje twórców ludowych i gospodarstw agroturystycznych. Turyści przyjeżdżający do Łysych mogą obejrzeć nie tylko procesję z palmami o znacznych rozmiarach (fot. 1), ale także uczestniczyć w jarmarku sztuki ludowej, zobaczyć wystawę nagrodzonych palm kurpiowskich (fot. 2), które są wyeksponowane w przestrzeni starego drewnianego kościoła pw. Świętej Anny z XIX wieku, obejrzeć występy zespołów ludowych, skosztować potraw kuchni regionalnej oraz kupić zminiaturyzowaną palemkę jako pamiątkę turystyczną z Kurpi (fot. 3). Obchody Niedzieli Palmowej w Łysych stały się elementem dziedzictwa kulturowego tego regionu. Pomimo wielu znaczeń, jakie dla Kurpiów ma to święto – najważniejszym punktem obchodów są niezmiennie uroczystości religijne (MADEJ 2007, s. 140–141, 2008 s. 233–234).

2. Boże Ciało w Księstwie Łowickim (Łowicz, woj. łódzkie) – to jedno z najważniejszych świąt w Kościele katolickim. Pierwsza informacja o uroczystym obchodzeniu Bożego Ciała w Polsce pochodzi z diecezji krakowskiej z 1320 roku. Niemal od początku święto łączyło się z procesją, będącą głównie adoracją Jezusa Chrystusa pod postacią hostii. Wkrótce jednak, bo już w XV wieku modlitwę wielbiącą uzupełniono o prośbą, gdyż świętu nadano także charakter prośby o pogodę, urodzaj i odsunięcie klęsk żywiołowych. Wtedy też wprowadzono zwyczaj czytania lub śpiewania początków ewangelii przy czterech ołtarzach. Był on i jest nadal praktykowany w znacznej większości polskich parafii. Wielu wiernych uczestniczących w procesjach na terenie całej Polski przynosi do swych domów gałązki roślin zdobiących ołtarze i jest to często naśladowanie zachowań poprzednich pokoleń. Niewiele osób pamięta o znaczeniu tego zwyczaju, który dotyczył głównie zabiegów o charakterze agrarnym³ (JESSA, WYSZKOWSKA 2011, s. 33, KOWALEWSKA 2014, s. 79).

³ Na terenie dawnego Księstwa Łowickiego gałązki z czterech ołtarzy kładziono w rogach stodół, aby chroniły zgromadzone zboże przed szkodnikami. Zatknięcie ich na brzegach pól i zagonów miało zapewnić wysokie plony. Gałązek używano też do leczenia nadmiernie płaczących dzieci – uderzenie różgą miało je uspokoić, oraz do ochrony domostw przed różnymi klęskami żywiołowymi. W tym celu wkładano rośliny z ołtarzy w słomiane strzechy i zawieszano je nad drzwiami budynków. Wykonywanie tych zabiegów o magicznym charakterze należy już dziś do rzadkości, choćby dlatego, że coraz trudniej znaleźć można na wsi dom pokryty słomianą strzechą.

Fot. 4. Uroczysta procesja z Najświętszym Sakramentem podczas Bożego Ciała w Łowiczu

Fot. 5. Uczestnicy w strojach ludowych podczas procesji Bożego Ciała w Łowiczu

Fot. 6. Stoiska twórców ludowych prezentujących swoje rękodzieło po procesji Bożego Ciała w Łowiczu

Procesja w dniu Bożego Ciała w Łowiczu jest nie mniej uroczysta niż przed laty, gdyż obecnie więcej niż sto osób – kobiet, mężczyzn i dzieci – zakłada w tym dniu kolorowe, pasiaste stroje, aby w ten sposób uświetnić to ważne święto w Kościele rzymskokatolickim. Od wielu już lat jest ono także atrakcją turystyczną dla gości przyjeżdżających z kraju i zagranicy. Ze względu na liczną obecność zagranicznych gości fragmenty Ewangelii także odczytywane są w czterech różnych językach. Współczesne obchody Bożego Ciała w Łowiczu to nie mniej uroczysta, niż przed laty procesja, to procesja prowadzona przez łowickich biskupów (fot. 4), a także niepowtarzalna okazja podziwiania Księżaków w ich regionalnych strojach (fot. 5), które zakładają między innymi w celu podtrzymania ludowej tradycji i zaznaczenia odrębności etnograficznej.

Po uroczystościach kościelnych, na Nowym Rynku w Łowiczu prowadzone są warsztaty ludowe dla turystów zainteresowanych materialnym dziedzictwem kulturowym ziemi łowickiej, podczas których mogą nauczyć się wykonywania łowickiego rękodzieła ludowego. Na turystów czekają również kolorowe stoiska twórców ludowych (fot. 6) i Kół Gospodyń Wiejskich, a na scenie prezentują swój folklor zespoły ludowe z Księstwa Łowickiego. Spotkanie z twórcami ludowymi poprzedza uroczysta „Parada Pasiaków”, która wyrusza po zakończonej procesji ze Starego Rynku (JESSA, WYSZOWSKA 2011, s. 39, BORUCKI 2014, s. 196). W 2014 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dokonał pierwszych wpisów na Krajową

Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, wśród których znalazła się procesja Bożego Ciała w Łowiczu.

3. Morska pielgrzymka rybaków kaszubskich (Puck, woj. pomorskie) – jest to jedyna rybacka pielgrzymka w Polsce, która odbywa się drogą morską „botami”, czyli rybackimi kutrami z Kuźnicy na Półwyspie Helskim do Pucka. Organizowana jest w niedzielę poprzedzającą 29 czerwca, kiedy przypada dzień Świętych Piotra i Pawła apostołów. Według tradycji sięgającej średniowiecza pielgrzymka morska Kaszubów na Zatoce Puckiej odbywa się od 1217 roku, kiedy Puckowi nadano przywilej organizowania jarmarków. Przybywali na nie łodziami rybacy z Mierzei Helskiej, aby uczestniczyć w święcie swoich patronów oraz móc zakupić towary niezbędne w gospodarstwie domowym, a także w pracy rybaka. Zaniechano tych pielgrzymek po 1922 roku, kiedy wybudowano linię kolejową z Helu do Gdańska. Tradycja organizowania tej pielgrzymki powróciła dopiero w 1981 roku, dzięki pomysłowi ks. Gerarda Makowskiego – proboszcza kościoła w Kuźnicy i Aleksandra Celarka z Chałup – żeglarza i skutnika, aby skupić w tym dniu rybaków z Półwyspu Helskiego i odrodzić tradycje przepływania „małego morza” kaszubskimi „botami”, co spotkało się z entuzjastycznym przyjęciem przez Kaszubów. Tym razem nie tylko dawne podróże morskie helskich rybaków na jarmark w Pucku stały się wzorem dla tej pielgrzymki. Nie zapomniano również o pielgrzymowaniu ludzi morza do sanktuarium maryjnego w Swarzewie pod wezwaniem Królowej Polskiego Morza, gdyż początkowo pielgrzymka miała płynąć właśnie do tej miejscowości (KOKOCIŃSKA 2009, s. 206–207).

Od nieprzerwanych 35 już lat dziesiątki odświętnie udekorowanych kutrów rybackich – zielonymi krzyżami splecionymi z gałęzi, wizerunkami swarzewskiej Gwiazdy Morza i flagami oraz proporcami z kaszubskim gryfem, płynie z rybakami z Kuźnicy, Chałup, Jastarni, Władysławowa, wypływając rankiem w dniu pielgrzymki na wody Zatoki Puckiej. Po powitaniu na środku zatoki przez łodzie z Pucka rozpoczyna się nabożeństwo (fot. 7), a następnie wszyscy razem wpływają do małego portu u stóp puckiej fary pw. Świętych Piotra i Pawła apostołów. Kaszubszy rybacy wprowadzani są procesyjnie na sumę (fot. 8), zwykle koncelebrowaną przez arcybiskupa gdańskiego, a po południu łodzie odpływają na Hel. Mieszkańcy Półwyspu Helskiego mają swoją niepowtarzalną w skali Europy i świata pielgrzymkę, która jest oryginalną atrakcją turystyczną. Uroczystość jest doskonałą okazją do poznania przez przybywających na nią turystów odświętnych strojów kaszubskich, a także oryginalnego języka i folkloru prezentowanej

grupy etnicznej. Organizowany jest także jarmark ludowy, na którym turyści mogą kupić kaszubskie rękodzieło oraz spróbować regionalnych potraw, gdzie dominują rozmaite dania z ryb (PIETRUSIEWICZ 2014, s. 64).

Współcześnie morska pielgrzymka gromadzi nie tylko rybaków, żeglarzy i ludzi morza, puckich parafian, Kaszubów oraz pozostałych mieszkańców województwa pomorskiego, ale także pielgrzymów i turystów z całego kraju. I choć liczba rybackich kutrów z roku na rok maleje i czasem trudno dostać się na łódź, by uczestniczyć w takim „morskim wyznaniu wiary”, zainteresowanie tą tradycją wciąż jest spore. Szacuje się, że niemal połowa miejsc na wypływających w morze łodziach (mniejsze z nich mogą pomieścić po kilkanaście, większe – po kilkadziesiąt osób) przypada właśnie turystom, którzy są zainteresowani religijną kulturą ludową Kaszubów (PIETRUSIEWICZ 2014, s. 64).

Fot. 7. Nabożeństwo na środku Zatoki Puckiej podczas morskiej pielgrzymki rybaków kaszubskich z Kuźnicy do Pucka

Fot. 8. Kaszubscy rybacy i turyści udający się na uroczystą sumę do fary w Pucku pw. Świętych Piotra i Pawła apostołów

Muzea skansenowskie ukazujące religijność ludową w wiejskiej turystyce kulturowej – wybrane przykłady z Polski

W Polsce na przestrzeni ostatnich 10 lat bardzo popularne stało się organizowanie w muzeach skansenowskich wielu wydarzeń folklorystycznych o różnorodnej tematyce związanej z kulturą ludową. Tego rodzaju uroczystości „ludowe” mają na celu ukazanie zwiedzającym, jak wyglądało dawniej życie na wsi. Na ogół są to imprezy jednodniowe, gdzie sposób i zakres

nadawanych w ich trakcie komunikatów nosi znamiona „jarmarcznego” widowiska, w którym treści dnia codziennego przeplatane są z elementami dnia świątecznego. Na imprezach tych łączy się kilka elementów, które polegają na wprowadzeniu w struktury przestrzeni muzealnej wsi rzemieślników i twórców ludowych, zrekonstruowaniu wybranych prac odbywających się na terenie wiejskiego gospodarstwa domowego oraz dopełnieniu widowiska różnymi obliczami folkloru, w tym aspektów związanych z religijnością ludową (ORŁOWSKI, WOŹNICZKO 2012, s. 394–395).

Niematerialne dziedzictwo polskiej wsi stanowi ogromny potencjał często nieuświadomionych i niewykorzystanych możliwości, które dla każdego turysty zainteresowanego przejawami dawnych wierzeń oraz religijności ludowej mogą być okazją do poznania interesujących krajobrazów kulturowych, jak również stanowić źródło niezwykłych przeżyć i wzruszeń (MIDURA 2002, s. 56). Nieodłącznym elementem życia każdego człowieka wierzącego jest uczestniczenie w obrzędach religijnych zgodnych z doktryną Kościoła, którego jest członkiem. Dlatego też ze względu na szybko postępujące zmiany cywilizacyjne pojawiła się w muzeach skansenowskich potrzeba odtwarzania również dawnych przejawów wiejskiego życia religijnego. Idealną okazją do prezentowania zwyczajów i obrzędów występujących zgodnie z rokiem liturgicznym, okazały się organizowane w przestrzeni muzealnej święta oraz odpusty. Celem tych działań jest nie tylko urozmaicenie rutynowego zwiedzania muzealnej ekspozycji, ale przede wszystkim zapoznanie turystów z dawną, archaiczną, tradycyjną i autentyczną religijną obrzędowością (ORŁOWSKI, WOŹNICZKO 2015, s. 255).

Zgodnie z kalendarzem liturgicznym w ciągu całego roku na terenie muzeów skansenowskich odbywają się wydarzenia kulturalne, których celem jest między innymi rekonstrukcja obrzędów związanych z różnymi uroczystościami o charakterze religijnym. W zależności od pory roku wszyscy zainteresowani, ale przede wszystkim turyści kulturowi, mogą aktywnie lub biernie uczestniczyć w imprezach odwołujących się do okresu adwentu, Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu, Świętego Triduum Paschalnego, Wielkanocy czy zwykłego roku, jak na przykład niedzielne msze święte w zabytkowych kościołach na terenie danego muzeum skansenowskiego (Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie, Wielkopolski Park Etnograficzny w Dziekanowicach, Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu, Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, Muzeum Wsi Kieleckiej w Tokarni, Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich, Nadwiślański Park Etno-

graficzny w Wygielzowie czy Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej).

W ludowym roku obrzędowym występuje kilka ważnych świąt związanych z postacią Matki Boskiej, to znaczy w okresie wiosennym jest to Zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny (25 marca), a także nabożeństwa majowe, w okresie letnim przypada Matki Boskiej Jagodnej (2 lipca) oraz najpopularniejsze – Matki Boskiej Zielnej (15 sierpnia), natomiast w okresie jesiennym odbywa się Matki Boskiej Siewnej (8 września), a w okresie zimowym Matki Boskiej Gromnicznej (2 lutego).

Uroczystościom religijnym towarzyszą bardzo często odpusty ludowe, które są żywym świadectwem tradycyjnej kultury chłopskiej, a w Kościele katolickim są uroczystościami ku czci patrona danego kościoła. Na terenie muzeów skansenowskich najpierw odbywają się uroczystości kościelne, później są organizowane jarmarki ze straganami odpustowymi. Zwiedzający muzea skansenowskie mogą na nich kupić dewocjonaalia, czyli drobne przedmioty kultu religijnego (obrazy, krzyże, figury świętych, różańce, medaliki, świece, szopki itp.), drewniane zabawki wykonane przez ludowych artystów (koniki, dziobiące kurki, ptaki klaskające skrzydłami, ptasie gwizdki, karuzele itp.), sztuczną biżuterię oraz odpustowe słodczyce (lukrowane lub czekoladowe pierniki, figurki z masy cukrowej, różańce z ciasta ozdobione kolorowymi wstążkami z bibuły, cukierki w różkach z papieru, karmelki, landrynki, iryski, krówki, miętówki, malinki pudrowe, lizaki, dropsy, lukrecję, sezamki, obwarzanki, watę na patyku, kokosanki, anyżki, „maczki” – palczki z karmelu obtoczone w maku, „makarony” – beza z bułką tartą, „zozwory” – kostki cukru nasączone sokiem imbirowym, „śląskie trufle” – ugotowany ziemniak utarty z cukrem pudrem i obtoczony w kakao, pańską skórę, andruty itp.). Poniżej zaprezentowano przykładowe odpusty i święta, które wzbogacają ofertę turystyczną w wybranych muzeach skansenowskich na obszarze Polski, gdzie obok siebie występują zarówno elementy *sacrum*, jak i *profanum*.

1. Święto Matki Boskiej Gromnicznej w Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu (woj. mazowieckie) – organizowane jest zawsze w dniu, w którym ono wypada, czyli drugiego lutego. Obchody rozpoczynają się od uroczystej mszy świętej w zabytkowym kościele pw. św. Doroty z Wolanowa. Podczas nabożeństwa odbywa się tradycyjne święcenie gromnic, a po mszy świętej formuje się procesja ze świecami, w której na początku idą członkinie Zespołu Obrzędowego ze Strykowic Górnych, które są ubrane w ludowe stroje. Następnie procesja przychodzi do zagrody z Alojzowa, gdzie

zespół prezentuje zwiedzającym tradycyjne zwyczaje ludowe, jakie są związane ze świętem Matki Boskiej Gromniczej, wśród nich: kopcenie znaku krzyża na belce stropowej, rozniecenie od płomienia poświęconej gromnicy domowego ognia w piecu (fot. 9), a także obrzęd „Gromniczna Pani” (fot. 10). Celem tego widowiska jest przypomnienie wszystkim uczestnikom święta, że dawniej gromnica miała zabezpieczyć dom przed wszelkim złem, czyli chroniła domowników i całe obejście przed żywiołami – piorunami, ogniem oraz dzikimi zwierzętami. Na zakończenie tego religijnego święta odbywa się koncert kołęd. Drugi lutego według tradycji ludowej wyznaczał środek zimy i zarówno dawniej, jak i współcześnie jest ostatnim dniem ich śpiewania oraz wizytacji duszpasterskiej w domach w Polsce. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że święto Matki Boskiej Gromniczej jest jedynym tego rodzaju wydarzeniem, jakie ma miejsce w polskich muzeach skansenowskich (www.muzeum-radom.pl).

Fot. 9. Rozniecenie ognia w piecu od płomienia poświęconej gromnicy Domowego w Zagrodzie z Alojzowa podczas święta Matki Boskiej Gromniczej w Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu

Fot. 10. Obrzęd „Gromniczna Pani” w Zagrodzie z Alojzowa podczas święta Matki Boskiej Gromniczej w Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu

Źródło: Archiwum Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu

2. Odpust na św. Marka w Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej (woj. podkarpackie) – ma miejsce w trzecią niedzielę kwietnia i rozpoczyna się mszą świętą w uroczystej oprawie, która jest odprawiona w zabytkowym kościele pw. św. Marka Ewangelisty z Rzochowa. Po nabożeństwie odbywa się procesja wokół świątyni (fot. 11), w której oprócz mieszkańców i turystów biorą udział m.in. Koła Gospodyń Wiejskich w odświętnych strojach ludowych, a także Straż Grobowa z Dzikowca. Wydarzenie to uat-

rakcyjnia również obecność dziadów prośalnych, gdzie jeden odmawia modlitwy przed kościołem, drugi – tzw. dziad-lirnik – przy wtórze liry korbowej wykonuje tradycyjne pieśni dziadowskie. Wokół ekspozycji sakralnej kościoła na terenie muzeum skansenowskiego ustawione są tradycyjne kramy odpustowe, na których znajdują się nie tylko słodczyce odpustowe (fot. 12) w postaci lukrowanych pierników, różańców z ciasta ozdobionych kolorowymi wstążkami z bibuły, tradycyjnych cukierków i waty cukrowej, ale także gliniane gwizdki, drewniane zabawki, ludowe rzeźby, kwiaty z bibuły oraz rozmaite dewocjonalia. W skansenowskiej karczmie uczestnicy odpustu mogą również degustować i zakupić regionalne potrawy, które są przygotowane przez lokalne Koła Gospodyń Wiejskich (www.muzeum.kolbuszowa.pl).

Fot. 11. Uroczysta procesja wokół kościoła pw. św. Marka Ewangelisty z udziałem Straży Grobowej z Dzikowca podczas odpustu na św. Marka w Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

Fot. 12. Odpustowe słodczyce sprzedawane podczas odpustu na św. Marka w Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

Źródło: Archiwum Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

3. Ogrody Matki Boskiej Zielnej w Wielkopolskim Parku Etnograficznym w Dziekanowicach (woj. wielkopolskie) – organizowane są 15 sierpnia, kiedy obchodzone jest święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, zwane w kulturze ludowej świętem Matki Boskiej Zielnej. Wydarzenie to wpisuje się w liturgiczny rok Kościoła rzymskokatolickiego, a także jest najstarszym świętem maryjnym, gdyż swoimi korzeniami sięga V wieku. Tego dnia święci się w kościołach bukiety i wianki uplecione z ziół, zbóż, warzyw i owoców. Dawniej wszystkim poświęconym roślinom przypisywano konkretne właściwości lecznicze, dlatego też w tym dniu na ekspozycję

zycjach muzealnych można zobaczyć w chałupach bukiety przy obrazach, które chronią je przed złym, a na zewnątrz domostw wiszą wianki, żeby chroniły domowników przed burzami, piorunami i gradobiciem. Święto to w Muzeum jest pretekstem do przybliżenia właściwości magicznych przypisywanych święconym ziołom, a jego najważniejszym punktem jest możliwość bezpośredniego wzięcia udziału w poświęceniu bukietów (fot. 13) w zabytkowym kościele pw. św. Anny i św. Wawrzyńca z Wartkowic. Dodatkowo na zwiedzających czekają również stragany z lokalnymi produktami, które mają związek ze święconymi roślinami (fot. 14), jak np. suche rośliny, ozdoby roślinne, napoje ziołowo-owocowe, miody i produkty pszczele, a w chałupie ze Sławna turyści mogą spróbować rozmaitych naparów z ziół, które są zebrane w przydomowych ogródkach i na polach usytuowanych w przestrzeni muzeum skansenowskiego (www.lednica.muzeum.pl).

Fot. 13. Układanie tradycyjnych bukietów podczas święta Ogródów Matki Boskiej Zielnej w Wielkopolskim Parku Etnograficznym w Dziekanowicach

Fot. 14. Stragan ze święconymi roślinami przy kościele pw. św. Anny i św. Wawrzyńca podczas święta Ogródów Matki Boskiej Zielnej w Wielkopolskim Parku Etnograficznym w Dziekanowicach

Źródło: Archiwum Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach

Podsumowanie

Na przestrzeni ostatnich lat różnorodne aspekty kultury ludowej stały się magnesem przyciągających turystów na obszary wiejskie, a także do małych miast, w których zamieszkuje charakterystyczna grupa etnograficzna. Jej obecność staje się dla odwiedzanego przez turystę regionu lub subre-

gionu głównym motywem, który skłania go do podjęcia podróży turystycznej w celu bezpośredniego kontaktu z miejscową kulturą ludową. Ważną wartością dziedzictwa, nie tylko ludowego, jest przede wszystkim jego różnorodność, która wywodzi się zarówno z różnic regionalnych, jak i z różnic między mieszkańcami w ich pochodzeniu etnicznym oraz w wyznawanej religii.

Popularyzacja wiejskiego dziedzictwa kulturowego poprzez tworzenie rozmaitych produktów turystycznych powinna opierać się na autentycznym dorobku materialnym i niematerialnym kultury ludowej, która zachowała się i występuje w danym regionie etnograficznym. Ważne jest przy tym umiejętne wykorzystanie przedstawicieli lokalnych społeczności, aby mogli oni pracować w regionie i dla regionu poprzez przekazywanie swojej wiedzy, a także posiadanych umiejętności zarówno kolejnym pokoleniom, jak i turystom zainteresowanym uprawianiem wiejskiej turystyki kulturowej. Pielęgnowanie materialnej oraz duchowej kultury danego miejsca umożliwia zachowanie odrębności regionalnej lub wręcz zdarza się, że i lokalnej, a dzięki temu następuje tworzenie oryginalnych i unikatowych atrakcji turystycznych na bazie kultury ludowej.

Współcześnie pojęcie religijności ludowej ulega przewartościowaniu, gdyż jest to spowodowane stopniowymi przemianami tradycyjnych społeczności lokalnych, które żyły w XIX wieku i do pierwszej połowy XX wieku. Na skutek głębokich przekształceń społeczno-kulturowych czy ustrojowych w powojennej Polsce, a także przechodzenia od społeczeństwa rolniczego do przemysłowego, jak również zaistniałej urbanizacji wsi i występujących trwałych migracji ze wsi do miasta oraz powszechnego dostępu do edukacji – stopniowo zanika wieś w tradycyjnym rozumieniu. Przedstawienie tego rodzaju tradycyjnej wsi istnieje już tylko w naukowej literaturze etnograficznej, ale próby rekonstrukcji dawnych tradycji, obrzędów i zwyczajów są chętnie podejmowane przez muzea skansenowskie oraz współczesnych przedstawicieli grup etnograficznych zamieszkujących dany region i działających na rzecz ich ocalenia dla przyszłych pokoleń.

Oferta turystyczna w wiejskiej turystyce kulturowej obejmuje m.in. udział w wydarzeniach religijnych, gdzie dawna religijność ludowa prezentowana jest podczas uroczystych procesji i odpustów kościelnych. Wyraźne regiony etnograficzne występujące na obszarze Polski, jak np. Kurpie, Łowickie czy Kaszuby, ze swojej wielopokoleniowej tradycji współcześnie wykreowały markowe produkty wiejskiej turystyki kulturowej, które każdego roku przyciągają tłumy turystów z kraju i zagranicy zainteresowanych zobaczeniem na żywo ich kultury ludowej, między innymi w aspekcie

religijnym (Niedziela Palmowa na Kurpiach, Boże Ciało w Księstwie Łowickim czy morska pielgrzymka rybaków kaszubskich). Istotną rolę w zachowaniu i popularyzacji obrzędowości ludowej odgrywają również muzea skansenowskie, które w swoim dorocznym kalendarzu imprez folklorystycznych uwzględniają wydarzenia prezentujące uroczystości kościelne w obiektach zabytkowych, a także prezentują handel przykościelny w postaci odpustów, który na wsi miał charakter święta ludowego, między innymi na Mazowszu w Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu, na Podkarpaciu w Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej czy w Wielkopolsce na terenie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach.

BIBLIOGRAFIA

- BIEŃCZYK G., 2003, *Krajoznawstwo i jego związki z turystyką*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa.
- BORUCKI M., 2014, *Nasz folklor ocalony*, Wyd. Muza SA, Warszawa.
- BUCZKOWSKA K., 2008, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Poznań.
- BUCZKOWSKA K., 2009, *Kulturowa turystyka eventowa*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, 1, Wyd. Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań, s. 91–118.
- CHOJNACKA-OŻGA L., OŻGA W., JASTRZĘBSKA M., 2014, *Kultura ludowa jako czynnik generujący rozwój turystyki wiejskiej na terenie Kurpi*, [w:] Krzyżanowska K., Balińska A. (red.), *Turystyka na Mazowszu. Stan i perspektywy rozwoju*, Wyd. SGGW, Warszawa, s. 65–73.
- CZACHOWSKI H., 2010, *Religijność ludowa*, [w:] H. Czachowski, H. Łopatyńska H. (red.), *Tajemnice codzienności. Kultura ludowa i jej pogranicza od Kujaw do Bałtyku (1850–1950)*, Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu, Toruń, s. 139–151.
- CZERWIŃSKI T., 2006, *Budownictwo ludowe w Polsce*, Wyd. Muza SA, Warszawa.
- DZIADOWIEC J., 2016, *Imprezy folklorystyczne jako forma folklturystyki/etnoturystyki oraz forma organizacji i zarządzania dziedzictwem niematerialnym. Perspektywa folkorganizatorów i folklturystów*, „Turystyka Kulturowa”, 3, www.turystykakulturowa.org; 22.06.2016, s. 91–115.
- Imprezy i wydarzenia kulturalne jako efektywne narzędzie przyczyniające się do rozwoju turystycznego regionu*, dokument elektroniczny: www.mazowieckieobserwatorium.pl/media/_mik/files/276/mrot-impreza-i-wydarzenie.pdf; 17.06.2016.
- JAFARI J. (red.), 2000, *Encyclopedia of Tourism*, Routledge, London, New York.
- Jessa M., Wyszkowska I., 2011, *Specyfika i znaczenie folkloru łowickiego w turystyce regionalnej*, „Turystyka Kulturowa”, 10, www.turystykakulturowa.org; 22.06.2016, s. 13–45.
- KASPRZYK A., 2007, *Wybrane zagadnienia z zakresu kultury ludowej Lubelszczyzny jako elementy intensyfikujące ruch turystyczny w województwie lubelskim*, [w:] J. Bergier, M. Stelmach (red.), *Kierunki rozwoju turystyki w województwie lubelskim*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska, s. 201–208.
- KOKOCIŃSKA T., 2009, *Polski rok. Tradycje i obyczaje*, Wyd. Świat Książki, Warszawa.
- KOWALCZYK A., 2008, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością*, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, „Geografia Turyzmu”, 1, Warszawa, s. 9–57.

- KOWALEWSKA M., 2014, *Kultura ludowa jako czynnik rozwoju turystyki na ziemi łowickiej*, [w:] K. Krzyżanowska, A. Balińska. (red.), *Turystyka na Mazowszu. Stan i perspektywy rozwoju*, Wyd. SGGW, Warszawa, s. 75–81.
- LISOCA-JAEGERMANN B., 2003, *Turystyka etniczna w Ameryce Łacińskiej. Przegląd problematyki badawczej*, „Prace i Studia Geograficzne”, 32, s. 49–67.
- MADEJ T., 2005, *Imprezy folklorystyczne jako produkt turystyczny – doniesienia z badań terenowych na Kurpiach*, „Turystyka i Rekreacja”, 1, s. 265–268.
- MADEJ T., 2006, *Festiwale ludowe na Kurpiach*, [w:] J. Kosiewicz, K. Obodyński (red.), *Turystyka i rekreacja. Wymiary teoretyczne i praktyczne*, Wyd. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, s. 245–249.
- MADEJ T., 2007, *Kultura ludowa jako produkt turystyczny na Kurpiach*, [w:] W. Kurek, R. Faracik (red.), *Studia nad turystyką*, „Prace Geograficzne i Regionalne”, Wyd. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Kraków, s. 137–144.
- MADEJ T., 2008, *Rola turystów z „Unikatu” w odrodzeniu tradycji Niedzieli Palmowej we wsi Łyse na Kurpiach*, [w:] M. Kazimierczak (red.), *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, Wyd. Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań, s. 234–240.
- MIDURA F., 2002, *Walory turystyczne dziedzictwa kulturalnego polskiej wsi*, „Rocznik Dydaktyczny Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Warszawie”, 7, s. 37–56.
- MIGDAŁ J., 2008, *Znaki wiary i pamięci. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne*, Wyd. Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, Warszawa.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjał. Perspektywy*, Gnieźnieńska Wyższa Szkoła Humanistyczno-Menedżerska „Milenium” w Gnieźnie, Gniezno.
- MOKRAS-GRABOWSKA J., 2009a, *Możliwości rozwoju turystyki kulturowej obszarów wiejskich w Polsce*, „Turystyka Kulturowa”, 1, www.turystykakulturowa.org, s. 13–30, 17.06.2016.
- MOKRAS-GRABOWSKA J., 2009b, *Wykorzystanie kultury ludowej w turystyce – nieuchronna komercjalizacja czy „ostatnia deska ratunku”?*, [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem, ale jak?*, Wyd. Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi, Łódź, s. 139–162.
- MOKRAS-GRABOWSKA J., 2013, *Zasoby kultury ludowej jako komponent przestrzeni turystycznej*, „Turyzm”, 23, 2, s. 47–53.
- MOKRAS-GRABOWSKA J., 2014, *Komercjalizacja kultury ludowej pod wpływem turystyki. Wybrane przykłady w Polsce*, [w:] S. Tanaś, J. Mokras-Grabowska (red.), *Od autentyczności do komercji. O doświadczaniu w turystyce*, ser. „Warsztaty z Geografii Turyzmu”, 4, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 207–223.
- MYGA-PIĄTEK U., 2012, *Krajobrazy sakralne i religijne – próba umiejscowienia w typologii krajobrazów kulturowych*, [w:] S. Bernat, M. Flaga (red.), *Sacrum w krajobrazie*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, 17, Wyd. Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 13–23.
- NIEMCZYK A., 2011, *Turystyka religijna i turystyka pielgrzymkowa – subprodukty turystyki kulturowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 857, s. 37–51.
- NOWICKA K., 2016, *Kreowanie produktu turystyki kulturowej w muzeach etnograficznych na przykładzie Mazowsza i Pomorza*, Wyd. Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- ORŁOWSKI D., WOŹNICZKO M., 2012, *Prezentacje regionalnych tradycji kulinarnych w ofercie turystycznej Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej*, [w:] B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura i turystyka – wspólne korzenie*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego i Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 381–403.

- ORŁOWSKI D., WOŹNICZKO M., 2015, *Turystyka kulinarna w przestrzeni muzeów skansenowskich*, [w:] B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – wokół wspólnego stołu*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego i Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 251–272.
- ORŁOWSKI D., ŻELAZNA K., 2008, *Wykorzystanie elementów dziedzictwa kulturowego w tworzeniu oferty turystyki wiejskiej*, [w:] K. Gutkowska (red.), *Spółeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju agroturystyki*, Wyd. Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie, Warszawa, s. 66–77.
- PIETRUSIEWICZ I., 2014, *Święto na Małym Morzu*, „Poznaj Świat”, 6, s. 64.
- POCZTA J., 2008, *Kultura bogactwem turystyki wiejskiej – „odkrywanie wartości małych ojczyzn”*, [w:] M. Kazimierzczak (red.), *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, Wyd. Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań, s. 217–224.
- SAMMEL A., 2010, *Turystyka kulturowa w gospodarstwach agroturystycznych województwa zachodniopomorskiego*, [w:] M. Kazimierzczak M. (red.), *Współczesne podróże kulturowe*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań, s. 215–224.
- SOŁJAN I., BILSKA-WODECKA E., 2014, *Religijne wydarzenia masowe na przykładzie spotkań młodzieży chrześcijańskiej*, [w:] B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – w kręgu wydarzeń*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego oraz Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 75–87.
- SZOT-RADZISZEWSKA E., GAWLIK L., 1998, *Patroni ludzkiego losu. Święci w ikonografii i sztuce ludowej*, Wyd. Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach, Kielce.
- WIDAWSKI K., 2011, *Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski*, „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego”, 17.
- WIDAWSKI K., 2014, *Wydarzenie folklorystyczne – wybrane aspekty na przykładzie Hiszpanii*, [w:] B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – w kręgu wydarzeń*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego oraz Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 53–73.
- WOŹNICZKO M., JĘDRYSIAK T., 2012, *Wioski etnograficzne przyszłością zachowania dziedzictwa kulturowego w turystyce na świecie*, [w:] B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura i turystyka – wspólne korzenie*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego oraz Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 139–156.
- WOŹNICZKO M., ORŁOWSKI D., 2014, *Malowana Wieś Żalipie jako przejaw turystyki etnograficznej na Powiślu Dąbrowskim*, [w:] E. Kocó, E. Orzechowski, J. Szulborska-Łukaszewicz (red.), „Zarządzanie w Kultuże”, 15, 2, s. 181–197.
- ZAKRZEWSKA J., 2011, *Wiejska turystyka kulturowa na przykładzie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach*, „Turystyka Kulturowa”, 7, www.turystykakulturowa.org; 17.06.2016, s. 4–19.
- ZIÓŁKOWSKA-WEISS K., 2013, *Wiejska turystyka kulturowa na przykładzie Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygiełzowie*, [w:] R. Pawłusiński (red.), *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*, Wyd. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Kraków, s. 393–401.
- www.lednicamuzeum.pl; 27.06.2016.
- www.muzeumkolbuszowa.pl; 27.06.2016.
- www.muzeum-radom.pl; 27.06.2016.